

МИЛОСТЯН
Юлія Григорівна,
Національна наукова
сільськогосподарська бібліотека
НААН, науковий співробітник відділу
документного забезпечення та
збереження наукових фондів
mylostian.nnsgb@gmail.com
(м. Київ)

**ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ОСВІТНЬОГО СВІТОГЛЯДУ
ВІТЧИЗНЯНОГО ПЕДАГОГА, ВЧЕНОГО-АГРАРІЯ, ЗАЧИНАТЕЛЯ
ЛІТАКОБУДУВАННЯ, КНЯЗЯ О.С. КУДАШЕВА (1872–1917 рр.)**

У даній праці при застосуванні бібліографічного, статистичного методів, а також методів персоналізації, джерелознавчого й архівознавчого аналізу відтворено становлення науково-освітнього світогляду піонера вітчизняного літакобудування, державного та громадського діяча, педагога, дослідника в галузі агрономії князя Олександра Сергійовича Кудашева (1872–1917). У процесі дослідження використано матеріали Державного архіву Одеської області, Державного архіву м. Києва та Центрального державного історичного архіву Санкт-Петербурга. У роботі розкрито генеалогію древнього дворянського роду Кудашевих, представники якого склали світову плеяду видатних діячів військового мистецтва, дипломатії, державного будівництва, культури та науки. Охарактеризовано найближче сімейне оточення Олександра Сергійовича, завдяки якому перші роки його життя пройшли в православній, благочестивій, високоморальній, висококультурній, високодуховній, творчій атмосфері. Автором відтворено процес навчання у Другій Київській чоловічій гімназії (1886 р.), Першій Санкт-Петербурзькій гімназії (1886–1890 рр.), Санкт-Петербурзькому інституті інженерів шляхів сполучення імператора Олександра I (1890–1895 рр.). Розкрито становлення його особистості, формування наукових інтересів, влаштування особистого сімейного життя, вибору подальшого професійного шляху.

Ключові слова: *Олександр Сергійович Кудашев, науково-освітній світогляд, родовід, навчання, освіта, Друга Київська чоловіча гімназія, Перша Санкт-Петербурзька гімназія, Санкт-Петербурзький інститут інженерів шляхів сполучення імператора Олександра I.*

FORMATION OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL IDEOLOGY OF DOMESTIC PEDAGOGUE, SCIENTIST-AGRARIANS, FOUNDER OF AIRCRAFT BUILDING, PRINCE O.S. KUDASHEV (1872–1917)

This paper is about the formation of scientific and educational ideology of Prince Olexander Serhiyovych Kudashev (1872–1917), the pioneer of domestic aircraft building, a state and public figure, an educator and researcher in the field of agronomy. This research was carried out using extensive bibliographic, statistical methods, as well as methods of personalization, source-studies and analysis of materials at the State Archives of the Odessa region, the State Archives of Kyiv and the Central State Historical Archives of St. Petersburg. The work reveals the genealogy of the ancient noble Kudashev's family, who represented a world constellation of prominent figures of military art, diplomacy, state building, culture and science. The work presents the closest family environment of Olexandr Serhiyovych, thanks to which the first years of his life were spent in a highly moral, devotional, spiritual and creative atmosphere. The author reproduces the process of studies at the Second Kyiv Men's Gymnasium (1886), the First St. Petersburg Gymnasium (1886–1890), and the St. Petersburg Institute for the Engineering of Road Connections of the Emperor Alexander I (1890–1895). The work also reveals formation of his personality and scientific interests, the settling of his private family life and selection of the pathway for his further professional development.

Key words: *Olexander Serhiyovych Kudashev, scientific and educational world ideology, pedigree, study, education, Second Kyiv Men's Gymnasium, the First St. Petersburg Gymnasium, St. Petersburg Institute of Railway Engineers of the Emperor Olexander I.*

ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ПЕДАГОГА, УЧЕНОГО-АГРАРИЯ, ЗАЧИНАТЕЛЯ САМОЛЕТОСТРОЕНИЯ, КНЯЗЯ А.С. КУДАШЕВА (1872–1917 гг.)

В данной работе при применении библиографического, статистического методов, а также методов персонализации, источниковедческого и архивоведческого анализа воспроизведено становление научно-образовательного мировоззрения пионера отечественного самолетостроения, государственного и общественного деятеля, педагога, исследователя в области агрономии князя Александра Сергеевича Кудашева (1872–1917). В процессе исследования использованы материалы Государственного архива Одесской области, Государственного архива г. Киева и Центрального государственного исторического архива Санкт-Петербурга. В работе раскрыто генеалогию древнего дворянского рода Кудашевых, представители которого составили мировую плеяду выдающихся деятелей военного искусства, дипломатии, государственного строительства, культуры и науки.

Охарактеризовано ближайшее семейное окружение Александра Сергеевича, благодаря которому первые годы его жизни прошли в православной, благочестивой, высоконравственной, высококультурной, высокодуховной, творческой атмосфере. Автором воспроизведен процесс обучения во Второй Киевской мужской гимназии (1886 г.), Первой Санкт-Петербургской гимназии (1886–1890 гг.), Санкт-Петербургском институте инженеров путей сообщения императора Александра I (1890–1895 гг.). Раскрыто становление его личности, формирование научных интересов, устройство личной семейной жизни, выбора дальнейшего профессионального пути.

Ключевые слова: Александр Сергеевич Кудашев, научно-образовательное мировоззрение, родословная, обучение, образование, Вторая Киевская мужская гимназия, Первая Санкт-Петербургская гимназия, Санкт-Петербургский институт инженеров путей сообщения императора Александра I.

Мал. 1. Церемонія відкриття пам'ятного знаку князю *О.С. Кудашеву* (НТУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 7 листопада 2017 р., м. Київ).
На фото (зліва направо): *Я.М. Гадзало, М.З. Згуровський, В.А. Вергунов*

У 2017 р. виповнилося 145 років від дня народження та 100 років від дня смерті піонера вітчизняного літакобудування, державного та громадського діяча, педагога, дослідника в галузі агрономії князя *Олександра Сергійовича Кудашева* (1872–1917). Відзначення цієї славної події відбулося 7 листопада 2017 р. на території Національного технічного

університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», де на місці побудови літака «Кудашев-1» – першого літака вітчизняної конструкції, який здійнявся у повітря, було відкрито пам'ятний знак (у вигляді гранітної брили з табличкою, на якій зображено аероплан у польоті) (мал. 1). Встановлено його на місці дерев'яного ангару, в якому збудував свій аероплан екстраординарний професор Київського політехнічного інституту, інженер і вчений-аграрій князь *Олександр Сергійович Кудашев*. Цей апарат став першим вітчизняним літаком, що зміг відірватися від землі. У київське небо 23 травня 1910 р. здійняв його сам розробник. До того дня громадяни Російської імперії бачили польоти лише закордонних аеропланів [7].

Учений прожив порівняно недовге життя – всього 45 років, з яких продуктивними в плані наукової та творчої діяльності за нашими припущеннями виявилися останні двадцять. Але навіть за цей короткий проміжок часу життя *Олександр Сергійович* зумів стати одним із перших конструкторів літаків в Україні. Крім того, учений за своє досить короткотривале життя встиг зробити науковий внесок до галузі вітчизняної агрохімії, землеробства, а також аграрної економіки. Протягом всього порівняно недовгого життя він був повністю відданий своїй улюбленій справі, присвячував їй всі сили й енергію. Однак життєвий та творчий шлях цієї багатогранної особистості залишається маловідомим не лише для широкого загалу, але й навіть у наукових осередках.

Метою написання даної праці стало висвітлення умов, що сприяли формуванню науково-освітнього світогляду піонера вітчизняного повітроплавання, державного та громадського діяча, педагога, дослідника у галузі агрономії, князя *Олександра Сергійовича Кудашева*.

Методологічною базою дослідження стало застосування власне історичних принципів (історизму, об'єктивності) та методів (історико-порівняльний, історико-системний), а також бібліографічного, статистичного методів і методів персоналізації, джерелознавчого й архівознавчого аналізу.

До історіографії питання відносимо праці сучасних учених: ректора Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», академіка НАН України М.З. Згуровського [9–11], директора Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки, академіка НААН В.А. Вергунова [2–5; 8], дослідників історії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» С.Ю. Карамаша та В.В. Татарчука [13–15; 33]. У цих працях розглянуто життєвий та творчий шлях О.С. Кудашева як педагога, вченого-аграрія та зачинателя літакобудування в Україні. Разом з тим на даний час не існує фундаментальних праць,

присвячених детальному розгляду формуванню науково-освітнього світогляду князя О.С. Кудашева.

Мал. 2. Князь Олександр Сергійович Кудашев (1872–1917)

Перед викладом основного матеріалу варто зазначити, що науково-освітній світогляд є цілісною системою наукових, освітніх, філософських, політичних, моральних, правових, естетичних понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення кожної людини до навколишньої дійсності й до себе. Формування світогляду розпочинається з перших днів життя людини, при цьому беззаперечний вплив мають: родина, навчальні заклади, віросповідання та оточуюче середовище.

Князь *Олександр Сергійович Кудашев* (мал. 2) є представником древнього дворянського роду, що походить від татарських князів *Биха* і *Саїд-Ахмета*, які оселилися на південних російських землях після розпаду Золотої Орди (мал. 3). На рубежі XVII і XVIII ст.ст. частина цього роду прийняла православ'я і протягом наступних чотирьох століть дала світові цілу плеяду яскравих діячів військового мистецтва, дипломатії, державного будівництва, культури, науки тощо.

Мал. 3. Герб роду князів Кудашевих

У процесі дослідження вдалося в деякій мірі дослідити генеалогію роду князя *Олександра Сергійовича Кудашева* по батьківській лінії. Так, його батьками були *Сергій Сергійович Кудашев* (1834–?) та *Єлїконїда Іванівна*, дідусем та бабусею – *Сергій Данилович Кудашев* (1795–1862) та *Матільда Октавівна де Шуазель-Гуф'є* (1806–1867), прадідом та прабабусею – *Данило Іванович Кудашев* (1760–1845) і *Катерина Сергіївна Баратова* (1764–1847), прапрадідом – *Іван Олексійович Кудашев* [27]. Опис цієї гілки *Кудашевих* можна було б продовжити, але навіть короткий екскурс

говорить про те, що в роду панувала атмосфера високої культури, вишуканої інтелігентності, творчості і патріотизму.

Князь *О.С. Кудашев* народився 28 січня 1872 р. в м. Мала Виска Херсонської губернії (нині – Кіровоградської області) у багатодітній родині титулярного радника князя *Сергія Сергійовича Кудашева* та його дружини *Єлїконїди Іванівни* [35]. Через півроку після народження 29 червня 1872 р. *Олександр* прийняв святе хрещення у Покровському храмі с. Мала Виска. Його хрещеними батьками стали: титулярний радник, князь *Олександр Сергійович Кудашев* та донька генерал-ад'ютанта *Марія Миколаївна Ісаакова*. Другою парою хрещених батьків стали флігель-ад'ютант *Микола Федорович Орлов* та дружина поручика гвардії *Ольга Іванівна Лопухїна* [18]. Припускаємо, що саме хрещений та тезка *Олександр Сергійович Кудашев* (який, цілком ймовірно, був його дядею), мав вплив на виховання та подальший особистісний розвиток свого племінника у перші роки життя. Крім сина, сім'я виховувала ще п'ятьох доньок: *Софію, Катерину, Анну, Марію, Єлїконїду*.

Щодо постаті тата – *Сергія Сергійовича Кудашева* (1834–?), на даний час з'ясовано небагато відомостей. Так, встановлено, що він перебував у службовому та класовому чинах з 1853 р. З 1900 р. мав титул дійсного статського радника [6]. З 1 вересня 1909 р. працював у системі Міністерства фінансів Російської імперії, а саме був управителем Московського відділення Дворянського банку по вул. Тверській [19].

Про маму – *Єлїконїду Іванівну Кудашеву*, знайдено також небагато матеріалів, зокрема у спогадах відомого громадського та державного діяча, члена Державної Думи Російської імперії, міністра землеробства *Олександра Миколайовича Наумова*, який мав дружні стосунки з родиною *Кудашевих*, вона згадується як дуже гостинна господиня та любляча мама [19]. Автор пригадує літературно-театральні вечори, які часто проводились у колі родини. Окрім сімейних справ, княгиня займалася літературно-перекладацькою діяльністю. Зокрема, у 1900-х рр. вона працювала співробітницею підліткового журналу «Путеводный огонек». Саме нею були здійснені перші переклади з англійської

на російську мову творів знаменитих іноземних письменників та поетів: «Каин. Мистерия лорда Байрона» (СПб., 1904); *Д. Мильтона* «Потерянный и возвращенный рай» (М., 1910); *Р. Киплинга* «Самая чудная история в мире и другие очерки и рассказы» (М., 1910), *Марка Твена* «Приключения Тома Сойера» (М., 1911) та ін. [12, с. 198]. До речі, одна із доньок – *Єлїконїда Сергїївна* також продовжила літературно-перекладацький шлях своєї мами.

Мал. 4. Поховання С.Д. Кудашева (1795–1862) на території Києво-Печерської Лаври

Дідусь – *Сергій Данилович Кудашев* (1795–1862), який помер за 10 років до народження свого внука князя *Олександра*, з 1812 р. служив в армії портупей-юнкером лейб-гвардії кінного полку. Був учасником війни з наполеонівською Францією. З 1816 р. – у відставці в чині поручика. З 1820 р. – камер-юнкер, з 1828 р. – чиновник з особливих доручень при Київському, Подільському і Волинському генерал-губернаторі. Мав великі маєтки в Херсонській губернії. Був камергером імператорського двору, київським віце-губернатором з 1838 по 1844 рр.

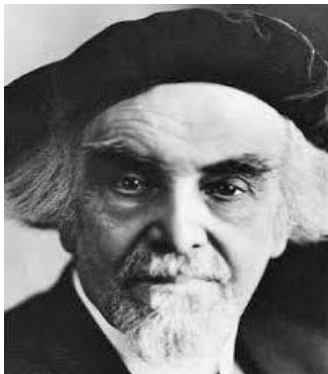
Мал. 5. М.Д. Кудашев (1784–1813)

Удостоєний поховання на території Києво-Печерської Лаври біля могили своєї матері – *Катерини Сергїївни Кудашевої* (уродж. *Баратової*) (1762–1847), яка мала грузинське походження, прийняла чернечий постриг з іменем *Єфросинія* [17] (мал. 4). Її родина володіла великою кількістю дворів та землею на території сучасної Кіровоградщини. Її особисто *Катерина Сергїївна* чимало жертвувала Києво-Печерській Лаврі.

Двоюрідний дід винахідника, генерал-майор *Микола Данилович Кудашев* (1784–1813) – герой російсько-французької війни 1812 р., учасник Бородинської

битви, кавалер багатьох орденів, у тому числі Св. Георгія IV і III ступеня (мал. 5).

Двоюрідними братами О.С. Кудашева були видатний філософ М.О. Бердяєв (1874–1948) (мал. 6) та поет і перекладач С.О. Бердяєв (1860–1914) (мал. 7).

Мал. 6. М.О. Бердяєв
(1874–1948)

Мал. 7.
С.О. Бердяєв
(1860–1914)

Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок, що перші роки життя князя *Олександра Сергійовича Кудашева* пройшли в православному, церковному, благочестивому, високоморальному, висококультурному родинному середовищі та теплій домашній атмосфері.

З досліджених матеріалів з'ясовано, що перша освіта *Олександра Сергійовича Кудашева* пов'язана з Другою Київською чоловічою гімназією (мал. 8, мал. 9), куди 1886 р. в 14-річному віці він вступив до 4 класу «по обов'язку батьків» (з оплатою 50 крб. на рік) 3 березня 1886 р. і навчався «до 29 липня 1886 р.» [29]. Можемо, зробити припущення, що до цього моменту батьки надавали сину домашню освіту, а при переїзді до Києва виникла можливість навчатися у престижному на той час закладі.

Досліджено, що Друга Київська чоловіча гімназія була відкрита 8 січня 1838 р. і функціонувала відповідно до «Статуту гімназій та прогімназій Міністерства народної освіти», затвердженого 30 липня 1841 р. При закладі знаходилась учнівська квартира, відкрита 1840 р. та розрахована на кількість у 175 осіб. Друга Київська чоловіча гімназія знаходилась спочатку в найманому приміщенні, а в 1854–1856 рр. для неї поруч із Першою, на Бібіківському бульварі, 18 (нині – бульвар Тараса Шевченка) було споруджено будинок у стилі пізнього класицизму за проектом архітекторів *О.В. Беретті* та *П.І. Шлейфера*. У революційний період 1917–1918 рр. у цьому приміщенні

розташовувалося Генеральне секретарство продовольчих справ, Міністерство продовольства.

Мал. 8. Друга Київська чоловіча гімназія

На відміну від Першої гімназії, де навчалися переважно діти дворян, Друга Київська чоловіча гімназія із самого початку була розрахована на «різночинців», тому склад гімназистів був доволі різноманітним як за соціальним станом, так і за

національністю та віросповіданням. З історії закладу з'ясовано, що в 1881–1892 р. почесним попечителем гімназії був відомий український підприємець і меценат *Ф.Ф. Терещенко*. У закладі працювали і навчалися відомі творці науки і культури, громадсько-політичні, державні та релігійні діячі [32]. Серед видатних випускників цього закладу можна назвати імена: академіків *Д.І. Багалія* (1857–1932), *Б.О. Кістяківського* (1868–1920), *О.Ю. Шмідта* (1891–1956) професора *О.О. Русова* (1847–1915), композитора *П.П. Чубинського* (1839–1884) та багатьох інших [8, с. 24].

Мал. 9. Загальний вигляд актової зали Другої Київської чоловічої гімназії

Згідно архівних даних з'ясований штатний розпис гімназії у період навчання князя *Олександра Сергійовича Кудашева*: почесний попечитель, директор, інспектор, 3 законовчителі, 17 вчителів наук та мов 4 помічники інспектора, наставники, учитель чистописання, учитель малювання, 3 наглядачі загальної учнівської квартири.

Станом на 1886 р. у гімназії навчалосся 670 учнів [31].

В архівному документі ДАК «Список лиц, участвующих в преподавании в Киевской 2-й гимназии на 1885/1886 учебный год» знаходимо відомості про педагогічний склад гімназії. Так, директором у цей період був дійсний статський радник *Онисим Иванович Пясецький*, який викладав арифметику та алгебру в 3-му класі на першому відділенні, інспектором – надвірний радник *Степан Иванович Бех* (викладав латинську мову у 7-му класі на першому й другому відділеннях), законовчителем православного віросповідання – протоієрей *Павло Федорович Підвисоцький* (читав Закон Божий у 1–4-му класах на першому відділенні, 5-му – першому та другому відділеннях, 6 та 7 класах на двох відділеннях, у 8-му класі); законовчителем православного віросповідання у паралельних класах за наймом – священник *Климент Іоанікійович Фоменко* (законовчитель Київської 4-ої гімназії, викладав Закон Божий у підготовчих класах, 1–4-му класах на других відділеннях); законовчителем римо-католицького віросповідання – ксьондз *Казимир Антонович [Хрущевич]* (читав Закон Божий у підготовчих класах, 1–8-му класах на обох відділеннях). Учителями працювали: 1) статський радник *Володимир Іванович Ростоцький* (член Господарського комітету; викладав арифметику в 2–3-му класах на другому відділенні; арифметику з алгеброю у 8-му класі; алгебру – у 3-му та 7-му класах на другому відділенні, у 4–7-му – на першому; геометрію – у 4–6-му класах на першому відділенні; космографію – космографію в 8-му класі); 2) статський радник *Никифор Степанович Тушаков* (викладав історію у 3–7-му класах на двох відділеннях; у 8-му класі); 3) статський радник *Фердинанд Карлович Андерсон* (він же лектор німецької мови в університеті Святого Володимира; викладав грецьку мову у 3–4 класах на другому відділенні; у 5-му – на першому); 4) колезький радник *Дмитро Михайлович Орда* (викладав латинську мову в 4–5-му та 8-му класах на другому відділенні).

У паралельних класах: 1) статський радник *Касіян Миколайович Жук* (викладав тригонометрію у 7-му класі на першому відділенні; фізику – у 6–7-му класі на обох відділеннях; 8-му класі – на другому відділенні; 2) колезький

радник *Володимир Миколайович Корсунський* (член Господарського комітету; викладав арифметику в 1-му класі на обох відділеннях та 2-му класі на першому відділенні, алгебру в 4–6-их класах на другому відділенні, геометрію в 4–7-их класах на другому відділенні, тригонометрію в 7–8-их класах на другому відділенні); 3) колезький радник *Володимир Павлович Науменко* (секретар Педагогічної ради; викладав російську мову в 1–4-их класах на обох відділеннях, словесність в 5-ому класі на обох відділеннях, 8-ому – на другому); 4) надвірний радник *Михайло Мойсейович Захарченко* (бібліотекар фундаментальної бібліотеки, член Господарського комітету гімназії, старший наглядач загальної учнівської квартири; викладав російську мову в 1–4-ому класах на першому відділенні, словесність в 4-ому класі на першому, 6-ому – на другому, 7-ому – на обох відділеннях); 5) паралельних класів надвірний радник *Юліан Петрович Антонюк* (викладав грецьку мову в 4, 6-их класах на першому, у 7-их – на обох відділеннях); 6) паралельних класів надвірний радник *Яків Сергійович Юденич* (викладав латинську мову в 3-ому класі на першому, 6-ому класі на обох відділеннях, а грецьку мову в 3-ому класі на першому відділенні); 7) до складу 8-го класу входив *Олексій Павлович Істомін* (викладав латинську мову в 3-ому класі на другому, 4-ому – на першому відділеннях, грецьку мову – в 6-ому та 8-ому класах на другому відділенні); 8) до складу 8-го класу входив *Петро Данилович Дерев'янкін* (викладав латинську мову в 1-ому класі на обох відділеннях, логіку в 7-ому класі на обох відділеннях); 9) до складу 8-го класу входив *Костянтин Осипович Поплавський* (викладав грецьку мову в 1-ому класі на першому відділенні, латинську в 2-ому та 5-ому класах на першому відділенні); 10) статський радник *Луї [Людвігович Пекас]* (лектор французької мови університету св. Володимира; викладав французьку мову в 2–6-их класах на третьому рівні, в 7–8-их класах на другому); 11) статський радник *Карл Мартинович Крафт* (викладав німецьку мову в 2–6-их класах на третьому рівні, в 7–8-их класах на другому); 12) паралельних класів статський радник *Петро Іванович Щербина* (викладав географію в 1–4, 7–8-их класах на двох відділеннях); 13) вчитель чистописання,

креслення та малювання, колезький асесор *Борис Якович Яковлев* (викладав чистописання у 1–2-их класах на обох відділеннях); 14) учитель підготовчого класу *Іван Олександрович Шостак* (бібліотекар фундаментальної бібліотеки; викладав російську мову, арифметику, чистописання) [30].

Відповідно з архівними даними вдалося встановити імена викладачів 4-го класу, в якому навчався *Олександр Сергійович*, а також з'ясувати розклад занять у гімназії для учнів 4-го класу в 1886 р. (табл. 1):

Таблиця 1

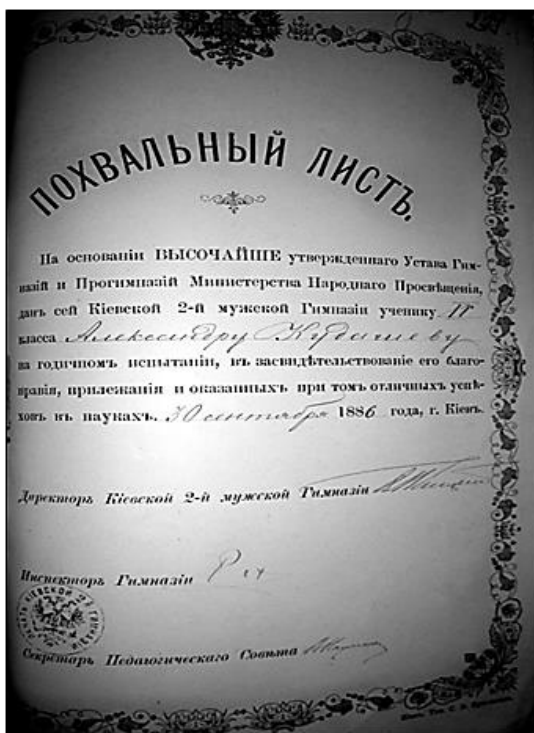
Розклад навчання у 4-ому класі 2-ї Київської гімназії (1886 р.)

	Перше відділення	Друге відділення
Понеділок	Латинська мова (<i>Істомін О.П.</i>) Російська мова (<i>Науменко В.П., Захарченко М.М.</i>) Алгебра (<i>Ростоцький В.І.</i>) Французька мова (<i>[Пекас Л.Л.]</i>) Грецька мова (<i>Антонюк Ю.П.</i>)	Німецька мова (<i>Крафт К.М.</i>) Латинська мова (<i>Орда Д.М.</i>) Грецька мова (<i>Андерсон Ф.К.</i>) Французька мова (<i>[Пекас Л.Л.]</i>) Алгебра (<i>Корсунський В.М.</i>)
Вівторок	Латинська мова (<i>Антонюк Ю.П.</i>) Закон Божий (<i>прот. Підвисоцький П.В.</i>) Грецька мова (<i>Антонюк Ю.П.</i>) Російська мова (<i>Науменко В.П.</i>) Геометрія (<i>Ростоцький В.І.</i>)	Грецька мова (<i>Андерсон Ф.К.</i>) Закон Божий (<i>святи. Фоменко К.І.</i>) Історія (<i>Тушаков Н.С.</i>) Латинська мова (<i>Орда Д.М.</i>) Німецька мова (<i>Крафт К.М.</i>)
Середа	Грецька мова (<i>Антонюк Ю.П.</i>) Алгебра (<i>Ростоцький В.І.</i>) Французька мова (<i>[Пекас Л.Л.]</i>) Історія (<i>Тушаков Н.С.</i>) Географія (<i>Щербина П.І.</i>)	Російська мова (<i>Науменко В.П.</i>) Географія (<i>Орда Д.М.</i>) Французька мова (<i>[Пекас Л.Л.]</i>) Грецька мова (<i>Андерсон Ф.К.</i>) Геометрія (<i>Корсунський В.М.</i>)
Четвер	Історія (<i>Тушаков Н.С.</i>) Німецька мова (<i>Крафт К.М.</i>) Французька мова (<i>[Пекас Л.Л.]</i>) Латинська мова (<i>Антонюк Ю.П.</i>) Грецька мова (<i>Антонюк Ю.П.</i>)	Латинська мова (<i>Орда Д.М.</i>) Грецька мова (<i>Андерсон Ф.К.</i>) Французька мова (<i>[Пекас Л.Л.]</i>) Російська мова (<i>Науменко В.П.</i>) Геометрія (<i>Корсунський В.М.</i>)

П'ятниця	Латинська мова (Антонюк Ю.П.)	Німецька мова (Крафт К.М.)
	Географія (Орда Д.М.)	Латинська мова (Орда Д.М.)
	Грецька мова (Антонюк Ю.П.)	Історія (Тушаков Н.С.)
	Російська мова (Науменко В.П.)	Грецька мова (Андерсон Ф.К.)
	Німецька мова (Крафт К.М.)	Російська мова (Науменко В.П.)
Субота	Грецька мова (Антонюк Ю.П.)	Алгебра (Корсунський В.М.)
	Геометрія (Ростоцький В.І.)	Латинська мова (Орда Д.М.)
	Закон Божий (прот. Підвисоцький П.В.)	Закон Божий (святи. Фоменко К.І.)
	Латинська мова (Антонюк Ю.П.)	Грецька мова (Андерсон Ф.К.)
	Німецька мова (Крафт К.М.)	Географія (Орда Д.М.)

Навчання мало шестиденний режим. Як бачимо, чимало уваги приділялося викладанням іноземних мов (латинської, грецької, німецької, французької). При цьому курс грецької мови читався кожного дня, латинської мови 5 разів, французької, німецької та російської – 3 рази на тиждень. Алгебра, геометрія, історія, географія, Закон Божий викладалися 2 рази на тиждень [25].

Можемо зробити висновок, що учні гімназії вже у підлітковому віці мали можливість володіти п'ятьма мовами: російською, латинською, грецькою, німецькою, французькою. Всього навчалось

Мал. 10. Похвальний лист учня 4-ого класу Другої Київської чоловічої гімназії О.С. Кудашева

у 4-ому класі на першому відділенні 48 учнів, на другому – 51 [28].

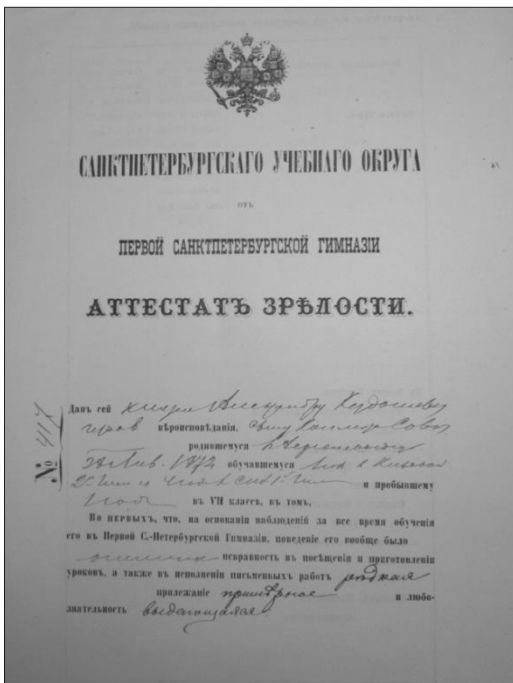
Олександр Сергійович Кудашев мав відмінні поведінку й оцінки по всіх предметах, про що свідчить Похвальний лист від 30 вересня 1886 р. (мал. 10) [23]. У зв'язку з переїздом родини Кудашевих до м. Санкт-Петербург подальшу свою гімназійну освіту князь здобував у Санкт-Петербурзькій першій гімназії (31 серпня 1886 р. – 1 червня 1890 р.) (мал. 11).

Мал. 11. Перша Санкт-Петербурзька гімназія. Фото початку XX ст.

Знову ж таки у виборі подальшого навчального закладу відіграла свою роль воля батька – *Сергія Сергійовича Кудашева*. Так, знайдений лист у Центральному державному історичному архіві Санкт-Петербургу від його імені до директора Санкт-Петербурзької першої гімназії, датований 31 серпня

1886 р., свідчить про прохання та бажання навчати свого сина саме в цьому навчальному закладі у 5-ому спеціалізованому класі з французької мови. Він обіцяв окремо оплатити уроки малювання свого сина і охарактеризував його як дуже здібного учня. Під час навчання *Олександр Сергійович* мешкав разом із батьками. Завдяки відомостям з кондуїту вдалося з'ясувати адресу, за якою в той час проживала родина: «за містом, 24, кв. 32; Спаська вул., б. 8, кв. 3, I рота Ізм. полку, 14–16...» [21].

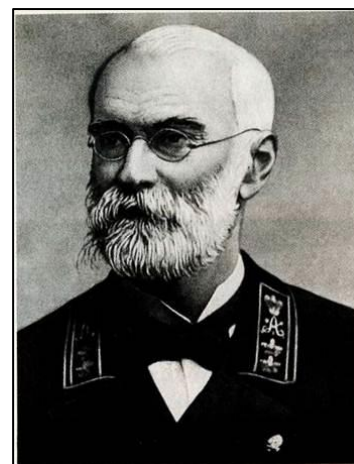
Мал. 12. Атестат зрілості № 417 випускника Першої Санкт-Петербурзької гімназії князя О.С. Кудашева

У Санкт-Петербурзькій гімназії молодий князь розкрив свої якості та таланти. Мав відмінні оцінки за «увагу», «старанність», «поведінку» незмінні «похвальні листи» спочатку II, а потім III ступенів. Рішення про нагородження його похвальними листами було прийнято Педагогічною радою, незважаючи, що у 5-ому класі він пропустив за станом здоров'я 51, а у 7-ому 33 уроки. Не вплинула на ситуацію і догана винесена директором закладу за те, що «...дав списати 2 учням екзаменаційну роботу». При цьому класним керівником була надана характеристика його як «дуже

високоморального, скромного, пристойного, надзвичайно чесного і взагалі відмінного учня» [21, с. 1 зв.].

В «Атестаті зрілості № 417 випускника Першої Санкт-Петербурзької гімназії О.С. Кудашева» зазначено його «рідкісну старанність» та «видатну допитливість» [1, арк. 2], а також відмінні оцінки за всіма предметами (Закону Божому, російській мові і словесності, логіці, латинській, грецькій, німецькій і французькій мовах, математиці, фізиці і математичній географії, короткому природознавству, історії, географії). За «відмінні успіхи в науках, особливо ж математичних» князь О.С. Кудашев був нагороджений золотою медаллю [26, арк. 6]. Впродовж 1890–1895 рр. він навчався у Санкт-Петербурзькому інституті інженерів шляхів сполучення імператора Олександра I, заснованого 2 грудня 1809 р. При цьому варто зазначити, що рішення про вступ до цього вищого навчального закладу було прийнято *Олександром Сергійовичем* самостійно, про що зазначається у листі його тата *Сергія Сергійовича* до тодішнього директора інституту *Михайла Миколайовича Герсевича* від 5 липня 1890 р. (м. Москва) [2, арк. 336] (мал. 13). Цей факт підтверджується особистою заявою князя Олександра Сергійовича Кудашева про зарахування до числа студентів вузу [24, арк. 335]. Під час навчання він показав відмінні показники. Так, у листі директора інституту № 2321 від 7 грудня 1893 р. до Санкт-Петербурзького міського по військовій повинності присутності зазначається, що «князь Кудашев по успіхах своїх і поведінці є одним із кращих і найбільш старанних студентів» [20, арк. 340]. Крім того, від інституту навесні 1893 р. князь О.С. Кудашев був направлений закордон.

З'ясовано, що будучи студентом, він пройшов військові повинності при призові та був зарахований до ратників ополчення II-ого розряду відповідно до свідоцтва № 134 від 10 грудня 1893 р. Санкт-

Мал. 13.
М.М. Герсевич
(1830–1907) –
директор Санкт-
Петербурзького
інституту інженерів
шляхів сполучення
імператора
Олександра I

Петербурзькою міською з військової повинності присутності [34]. У цей же період, а саме 1894 р., він одружився на графині *Катерині Василівні Стенбок-Фермор* (1867–1944), у першому шлюбі – *Толстій*, яка була старша від нього на 5 років.

18 червня 1895 р. князь О.С. Кудашев одержав диплом про вищу освіту. З цього часу розпочався новий, дорослий період життя, а саме на посаді інженера IX класу та виконавця робіт за II розрядом при будівництві залізничної колії від Тифлісу до Карса довжиною 40 сажнів (за наказом № 15 Міністерства шляхів сполучення від 2 лютого 1896 р.).

Висновки. Отже, у даній праці автором вперше проаналізовано процес формування науково-освітнього світогляду піонера вітчизняного повітроплавання, державного та громадського діяча, педагога, дослідника в галузі агрономії князя *Олександра Сергійовича Кудашева* впродовж періоду 1872–1895 рр., який охоплює час від народження і до моменту одержання диплому про вищу освіту. Розкрито генеалогію роду *Кудашевих*, родинне оточення, в якому ріс і виховувався майбутній учений. З'ясовано, що перші роки життя князя пройшли в православному, церковному, благочестивому, високоморальному, висококультурному середовищі та теплій домашній атмосфері.

Уперше на основі аналізу архівних даних з Державного архіву м. Києва про Другу Київську чоловічу гімназію реконструйовано процес навчання молодого *Олександра* в цьому закладі впродовж 1886 р., у результаті чого відмічено його блискучі успіхи у навчанні та зразкову поведінку. Відтворено імена викладачів, розклад занять у цей період. З'ясовано, що уже в 14-річному віці *Олександр* володів декількома іноземними мовами (латинською, грецькою, німецькою, французькою). Представлено процес навчання у Першій Санкт-Петербурзькій гімназії впродовж 1886–1890 рр., після закінчення якої він представив себе як високоморальний, скромний, пристойний, відмінний випускник. З'ясовано, що у виборі гімназійних закладів потенційну роль відіграв батько князя – *Сергій Сергійович Кудашев*. При вступі до вищого

навчального закладу (Санкт-Петербурзькому інституті інженерів шляхів сполучення імператора Олександра І) майбутній дослідник прийняв рішення самостійно, що стосувалося і його особистого життя (одруження під час студентства зі старшою за віком графинєю *Катериною Василівною Стенбок-Фермор* (1867–1944), у першому шлюбі – *Толстій*) та вибору подальшого професійного шляху.

Список використаних джерел та літератури

1. Аттестат зрелости №417 ученика Первой Санкт-Петербургской гимназии А.С. Кудашева (1890 г.) // Центральний державний історичний архів Санкт-Петербургу (далі – ЦДІАСПб). Ф. 114. Оп. 1. Спр. 7183. Арк. 2.

2. Вергунов В. Украинские аграрные студии пионера отечественного воздухоплавания – князя А. С. Кудашева. *Вечірня Полтава*. 2017. 25 жовт. [№ 43 (1287)]. С. 20–21.

3. Вергунов В. Українські агрохімічно-грунтознавчі та землеробські уподобання інженера шляхів сполучення князя О. С. Кудашева у 1903–1908 роках. *Дослідження з історії техніки* : зб. наук. праць. 2016. Вип. 23. С. 42–52.

4. Вергунов В. А. Князь О. С. Кудашев (1872–1917) – педагог, учений-аграрій та піонер літакобудування в Україні : наук. доп. / НААН, ННСГБ. Київ, 2017. 22 с.

5. Вергунов В. А. Невідомі сторінки державної служби та аграрне експериментаторство князя О. С. Кудашева у київський період життя та творчості (До 145-річчя від дня народження). *Питання історії науки і техніки*. 2017. № 1 (41). С. 47–66.

6. Волков С. В. Высшее чиновничество Российской империи. Краткий словарь / изд-ние Ун-та Дмитрия Пожарского, 2016. 1940 с.

7. До 145-річчя від дня народження і 100-річчя від дня смерті Олександра Кудашева. URL : <http://kpi.ua/2017-11-07> (дата звернення : 11.06.2018).

8. Екстраординарний професор Кудашев Олександр Сергійович (1872–1917) : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1900–1908 рр. / НААН, ННСГБ ; уклад. і наук. ред. В. А. Вергунов. Київ 2017. 210 с. (Сер. «Відомі вчені-природознавці та освітяни» ; кн. 9).

9. Згуровский М. Першовідкривач повітроплавання в Росії. *Дзеркало тижня*. 2010. № 19 (799), 22 трав. С. 11.

10. Згуровский М. З. Александр Кудашев : первопроходец. *Киевские политехнико-пионеры авиации, космонавтики, ракетостроения*. 2-е изд., перераб. и доп. Київ : НТУУ «КПІ» ІПК «Політехніка», 2011. С. 41–52.

11. Згуровський М. З. Олександр Кудашев : першопроходець. *Київські політехніки біля витоків світової авіації, космонавтики та ракетобудування*. Київ : КТУУ «КПІ» ; Вид-во «Політехніка», 2016. С. 21–34.

12. Калмыкова Д. И. Текстологические характеристики «новых» переводов романа Марка Твена «Приключения Тома Сойера» и лингвистические основания их датировки. *50 лет научной школы Г. А. Золотовой : текст в зеркале интерпретаций* : сб. ст. / отв. ред. А. В. Уржа. Москва : МАКС Пресс, 2017. С. 187–200.

13. Карамаш С. Ю., Татарчук В. В. Зачинатель вітчизняного літакобудування О. С. Кудашев та Київський політехнічний інститут (з неопублікованих архівних джерел). *Дослідження з історії техніки*. 2005. Вип. 6. С. 147–155.

14. Карамаш С., Татарчук В. Київський період життя князя О. С. Кудашева – зачинателя вітчизняного літакобудування. *Дослідження з історії техніки*. 2006. Вип. 12. С. 231–236.

15. Карамаш С., Татарчук В. Піонер-літакобудівник князь Олександр Кудашев. Київ : КММ, 2010. 72 с.

16. Кондуит ученика Первой Санкт-Петербургской гимназии А.С. Кудашева (1890 г.) // ЦДІАСПб. Ф. 114. Оп. 1. Спр. 7183. Арк. 1–4.

17. Кудашев Александр Сергеевич. URL : <http://авиару.рф/aviamuseum/aviatory/aviakonstryktory/5-gossijskaya-imperiya/kudashev-aleksandr-sergeevich/> (дата звернення : 11.06.2018).

18. Метрическая книга Покровского храма с. Малая Выска на 1872 г. // Державний архів Одеської області. Ф. 37. Оп. 2. Спр. 78. Арк. 1070 зв.

19. Наумов А. Н. Из уцелевших воспоминаний (1868–1917). В 2 кн. Кн. 1 / изд-ние А. К. Наумовой и О. А. Кусевицкой, Нью-Йорк, 1954. 55 с.

20. Письмо директора института Санкт-Петербургского института инженеров путей сообщения императора Александра I [М.Н. Герсеванова] № 2321 от 7 декабря 1893 г. в Санкт-Петербургское городское присутствие по военной повинности о студенте князе А.С. Кудашеве // ЦДІАСПб. Ф. 381. Оп. 1. Спр. 575. Арк. 340.

21. Письмо С. С. Кудашева от 31 августа 1886 р. директору Первой Санкт-Петербургской гимназии с прошением об учебе своего сына Александра в этом заведении // ЦДІАСПб. Ф. 114. Оп. 1. Спр. 7183. Арк. 1.

22. Письмо С.С. Кудашева от 5 июля 1890 г. к директору Санкт-Петербургского института инженеров путей сообщения императора Александра I М.Н. Герсеванову о поступлении его сына А.С. Кудашева в вуз // ЦДІАСПб. Ф. 381. Оп. 1. Спр. 575. Арк. 336.

23. Похвальный лист ученика 4-го класса Киевской второй мужской гимназии А.С. Кудашева (1886 г.) // ДАК. Ф. 81. Оп. 51. Спр. 1080. Арк. 239.

24. Прошение князя А. С. Кудашева от 1 июля 1890 г. о зачислении его в студенты Санкт-Петербургского института инженеров путей сообщения императора Александра I // ЦДІАСПб. Ф. 381. Оп. 1. Спр. 575. Арк. 335.

25. Расписание уроков Киевской 2-й гимназии на 1886 учебный год // Державний архів м. Києва (далі – ДАК). Ф. 81. Оп. 54. Спр. 14. Арк. 213.

26. Решение Педагогического совета Первой Санкт-Петербургской гимназии о награждении выпускника А. С. Кудашева золотой медалью [1890 г.] // ЦДІАСПб. Ф. 114. Оп. 1. Спр. 7183. Арк. 6.

27. Род Александра Сергеевича Кудашева. URL : <http://ru.rodovid.org/wk/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C:310286> (дата звернення : 11.06.2018).

28. Сведения о числе учеников Киевской 2-й гимназии по состоянию на 1 сентября 1885 г. // ДАК. Ф. 81. Оп. 54. Спр. 14. Арк. 214.

29. Свидетельство № 956 от 29 июля 1886 года, выданное А.С. Кудашеву об окончании Киевской второй мужской гимназии // ЦДІАСПб. Ф. 114. Оп. 1. Спр. 7183. Арк. 5.

30. Список лиц, участвующих в преподавании в Киевской 2-й гимназии на 1885/6 учебный год // ДАК. Ф. 81. Оп. 54. Спр. 14. Арк. 201–209.

31. Список учебных заведений Киевской губернии всех ведомств и всех категорий за 1886 г. // ДАК. Ф. 81. Оп. 48. Спр. 15. Арк. 5зв.

32. Споруди О. В. Беретті в м. Києві: Перша та Друга київські гімназії URL : <http://www.dnabb.org/modules.php?name=Pages&go=page&pid=1005> (дата звернення : 11.06.2018).

33. Татарчук В. В. Кудашев Олександр Сергійович. *Енциклопедія Сучасної України* / НАНУ, НТШ, Ін-т енцикл. дослідж. Київ : ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2014. Т. 15 (Кот-Куз). С. 626.

34. Формулярный список о службе штатного преподавателя и и.о. экстраординарного профессора кафедры строительного искусства Киевского политехнического института императора Александра II, титулярного советника, инженера путей сообщения князя Александра Сергеевича Кудашева // ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 144. Арк. 57.

35. Якуніна О. Як новатори з Малої Виски прославляють Кіровоградщину. URL : <http://persha.kr.ua/article/105082-yak-novatory-z-maloyi-vysky-proslavlyayut-kirovogradshhynu/> (дата звернення : 11.06.2018).

References

1. (1890). *Attestat zrelosty № 417 uchenyka Pervoi Sankt-Peterburhskoi hymnazyu A. S. Kudasheva* [The matriculation certificate No. 417 of the pupil of the First St. Petersburg Gymnasium A. S. Kudasheva] // *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Sankt-Peterburhu (dali – TsDIASPb)* [Central state archival archives of St. Petersburg (nextly – CSAASPb)], f. 114, op. 1, spr. 7183, ark. 2. [in Russian].

2. Vergunov, V. (2017). *Ukrainskie agrarnye studii pionera otechestvennogo vozdukhoplavaniia – kniazia A.S. Kudasheva* [Ukrainian agrarian studios of the pioneer of domestic aeronautics – Prince A. S. Kudashev] *Vechrnia Poltava* [Evening Poltava]. 25 zhovt. [43 (1287)]. 20–21. [in Russian].

3. Verhunov, V. (2016). *Ukrainski ahrokhimichno-hruntoznavchi ta zemlerobski upodobannia inzhenera shliakhiv spoluchennia kniazia O. S. Kudasheva u 1903–1908 rokakh. Doslidzhennia z istorii tekhniki* [Ukrainian agrochemical and

soil science and agricultural preferences of the engineer of the ways of the coupling of Prince O. S. Kudashev in 1903–1908 years]. 23. 42–52. [in Ukrainian].

4. Verhunov, V. A. (2017). *Kniaz O. S. Kudashev (1872–1917) – pedahoh, uchenyi-ahraryi ta pioner litakobuduvannia v Ukraini : nauk. dop.* Kyiv, 22 [Prince O. S. Kudashev (1872–1917) – a pedagogue, an agrarian scientist and a pioneer of aircraft construction in Ukraine : Sciences. add. Kyiv, 22]. [in Ukrainian].

5. Verhunov, V. A. (2017). *Nevidomi storinky derzhavnoi sluzhby ta ahrarne eksperymentatorstvo kniazia O. S. Kudasheva u kyivskyi period zhyttia ta tvorchosti (Do 145-richchia vid dnia narodzhennia)* [Unknown pages of the civil service and agrarian experimentation of Prince O. S. Kudashev during the Kiev period of life and work (To the 145th anniversary of his birth)]. *Pytannia istorii nauky i tekhniky* [Questions of the history of science and technology]. 1 (41). 47–66. [in Ukrainian].

6. Volkov, S. V. (2016). *Vysshee chinovnichestvo Rossiiskoi imperii. Kratkii slovar / izd-nie Un-ta Dmitriia Pozharskogo* [The highest officialdom of the Russian Empire. A brief dictionary / published by Un. Dmitry Pozharsky]. 1940. [in Russian].

7. *Do 145-richchia vid dnia narodzhennia i 100-richchia vid dnia smerti Oleksandra Kudasheva* [To the 145th anniversary of the birthday and 100th anniversary of the death of Alexander Kudashev]. URL : <http://kpi.ua/2017-11-07> (application date : 11/06/2018). [in Ukrainian].

8. Vergunov, V. A. compl. and ed. (2017). *Ekstraordynarnyi profesor Kudashev Oleksandr Serhiiovych (1872–1917) : biobibliohr. pokazhch. nauk. pr. za 1900–1908 rr. / NAAN, NNSGB* [Extraordinary Professor Kudashev Alexander Sergeevich (1872–1917) : bibliographical index of scientific works for the years 1900–1908 / NAAS, NSAL]. Kyiv. 210. (Ser. «Vidomi vcheni–pryrodoznavtsi ta osvitiiany» ; kn. 9). (Ser. «Famous Natural Scientists and Educators», book 9). [in Ukrainian].

9. Zghurovsky, M. (2010). *Pershovidkryvach povitroplavannia v Rosii* [The pioneer of aeronautics in Russia] *Dzerkalo tyzhnia*. [Mirror of the week]. 19 (799), May 22. 11. [in Ukrainian].

10. Zgurovskii, M. Z. (2011). *Aleksandr Kudashev pervoprokhodets* [Alexander Kudashev : the pioneer]. *Kievskie politekhniki-pionery aviatsii kosmonavtyki raketostroeniia*. 2-e izd pererab. i dop. [Kiev polytechnics are pioneers of aviation, cosmonautics, rocket engineering. 2 edition revised and supplemented. Kiev : National Technical University of Ukraine «Kiev Polytechnic Institute» IPC «Polytechnic», 41–52. [in Russian].

11. Zghurovskiy, M. Z. (2016). *Oleksandr Kudashev : pershoprokhodets* [Alexander Kudashev : the pioneer]. *Kyivski politekhniki bilia vytokiv svitovoi aviatsii, kosmonavtyky ta raketobuduvannia* [Kyiv Polytechnics at the origins of world aviation, astronautics and rocketry]. Kyiv : National Technical University of Ukraine «Kiev Polytechnic Institute» View «Polytechnic», 21–34. [in Ukrainian].

12. Kalmykova, D. I. and Urzha, A. V. eds. (2017). *Tekstologicheskie kharakteristiki «novykh» perevodov romana Marka Tvena «Prikliucheniia Toma Soiera» i lingvisticheskie osnovaniia ikh datirovki* . [Textual characteristics of «new» translations of Mark Twain's novel «The Adventures of Tom Sawyer» and the linguistic foundations of their dating]. *50 let nauchnoi shkoly G. A. Zolotovoï tekst v*

zerkale interpretatsii : sb. st [50 years of the scientific school of G. A. Zolotova : text in the mirror of interpretations : digest of articles]. Moscow : MAX Press, 187–200. [in Russian].

13. Karamash, S. Yu. and Tatarchuk, V. V. (2005). *Zachynatel vitchyznianoho litakobuduvannia O. S. Kudashev ta Kyivskiy politekhnichnyi instytut (z neopublikovanykh arkhivnykh dzherel)* [The initiator of the national aircraft construction O. S. Kudashev and the Kiev Polytechnic Institute (from unpublished archival sources)]. *Doslidzhennia z istorii tekhniky* [Research on the history of technology]. 6. 147–155. [in Ukrainian].

14. Karamash, S. and Tatarchuk, V. (2006). *Kyivskiy period zhyttia kniazia O. S. Kudasheva – zachynatelia vitchyznianoho litakobuduvannia* [Kiiivsky period of the prince O. S. Kudashev – the pioneer of the vichtznyannogo litokaduvannya]. *Doslidzhennia z istorii tekhniky* [Research on the history of technology]. 12. 231–236. [in Ukrainian].

15. Karamash, S. and Tatarchuk, V. (2010). *Pioner-litakobudivnyk kniaz Oleksandr Kudashev* [Pioneer-aircraft builder Prince Alexander Kudashev]. Kyiv : KMM. 72. [in Ukrainian].

16. (1890). *Konduit uchenika Pervoi Sankt-Peterburgskoi gimnazii A. S. Kudasheva* [Conduit pupil of the First St. Petersburg Gymnasium A. S. Kudasheva] // *TsDIASPb* [CSAASPB], f. 114, op. 1, spr. 7183, ark. 1–4. [in Russian].

17. *Kudashev Aleksandr Sergeevich.* URL : <http://авиару.рф/aviamuseum/aviatory/aviakonstryktory/5-rossijskaya-imperiya/kudashev-aleksandr-sergeevich/> (application date : 11/06/2018) [in Russian].

18. (1872). *Metrychna knyha Pokrovskoho khramu s. Mala Vyska.* [Metric book of Pokrovsky church vil. Small Viska] // *Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti* [State Archives of Odessa Oblast], f. 37, op. 2, spr. 78, ark. 1070 zv. [in Russian].

19. Naumova, A. K. and Koussevitzky O. A. (1954). Naumov, A. N. *Iz utselevshikh vospominanii 1868–1917.* V 2 kn. Kn. 1. [From surviving memories (1868–1917). In 2 books. Book. 1]. New York, 55. [in Russian].

20. (1893). *Pismo direktora instituta Sankt-Peterburgskogo instituta inzhenerov putei soobshcheniia imperatora Aleksandra I [M. N. Gersevanova] 2321 ot 7 dekabria 1893 g. v Sankt-Peterburgskoe gorodskoe prisutstvie po voennoi povinnosti o studente kniaze A. S. Kudasheve* [Letter from the director of the Institute of the St. Petersburg Institute of Railway Engineers Emperor Alexander I [M. N. Gersevanov] No. 2321 of December 7, 1893, in the St. Petersburg city presence for military service on the student prince A. S. Kudashev] // *TsDIASPb* [CSAASPB], f. 381, op. 1, spr. 575, ark. 340. [in Russian].

21. (1886). *Pismo S. S. Kudasheva ot 31 avgusta 1886 r. direktoru Pervoi Sankt-Peterburgskoi gimnazii s prosheniem ob uchebe svoego syna Aleksandra v etom zavedenii* [Letter from S. S. Kudashev dated August 31, 1886 to the director of the First St. Petersburg Gymnasium with a request for the education of his son Alexander in this institution] // *TsDIASPb* [CSAASPB], f. 114, op. 1, spr. 7183, ark. 1 [in Russian].

22. (1890). *Pismo S. S. Kudasheva ot 5 iiulia 1890 g. k direktoru Sankt-Peterburgskogo instituta inzhenerov putei soobshcheniia imperatora Aleksandra I M. N. Gersevanovu o postuplenii ego syna A. S. Kudasheva v vuz* [Letter from S. S. Kudasheva from July 5, 1890 to the director of the St. Petersburg Institute of Engineers of Communications of Emperor Alexander I M. N. Gersevanov on the arrival of his son A. S. Kudasheva in high school] // *TsDIASPb* [CSAASPb], f. 381, op. 1, spr. 575, ark. 336.

23. (1886). *Pokhvalnyi list uchenika 4-go klassa Kievskoi vtoroi muzhskoi gimnazii A. S. Kudasheva* [The laudatory leaf of the pupil of the 4th class of the Kiev Second Gymnasium of the A. S. Kudashev] // *DAK*, f. 81, op. 51, spr. 1080, ark. 239. [in Russian].

24. (1890). *Proshenie kniazia A. S. Kudasheva ot 1 iiulia 1890 g. o zachislenii ego v studenty Sankt-Peterburgskogo instituta inzhenerov putei soobshcheniia imperatora Aleksandra I* [The request of Prince A. S. Kudasheva of July 1, 1890 on enrolling him in the students of the St. Petersburg Institute of Railway Engineers Emperor Alexander I] // *TsDIASPb* [CSAASPb], f. 381, op. 1, spr. 575, ark. 335. [in Russian].

25. (1886). *Raspisanie urokov Kievskoi 2-i gimnazii na 1886 uchebnyi god* [Schedule of the lessons of the Kiev 2nd Gymnasium for the 1886 school year] // *Derzhavnii arkhiv m. Kieva (dali DAK)* [State archives of Kyiv (nextly – SAK)], f. 81, op. 54, spr. 14, ark. 213 [in Russian].

26. (1890). *Reshenie Pedagogicheskogo soveta Pervoi Sankt-Peterburgskoi gimnazii o nagrazhdenii vypusnika A. S. Kudasheva zolotoi medaliu [1890 g.]* [Decision of the Pedagogical Council of the First St. Petersburg Gymnasium on the award of graduate A. S. Kudashev Gold Medal [1890]] // *TsDIASPb* [CSAASPb], f. 114, op. 1, spr. 7183, ark. 6 [in Russian].

27. *Rod Aleksandra Sergeevicha Kudasheva* [The genus of Alexander Sergeevich Kudashev] URL : <http://ru.rodovid.org/wk/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C:310286> (application date : 11/06/2018). [in Russian].

28. (1885). *Svedeniia o chisle uchenikov Kievskoi 2-i gimnazii po sostoianiiu na 1 sentiabria 1885 g.* [Information on the number of pupils of the Kiev Second Gymnasium as of September 1, 1885] // *DAK* [SAK], f. 81, op. 54, spr. 14, ark. 214. [in Russian].

29. (1886). *Svidetelstvo 956 ot 29 iiulia 1886 goda vydannoe A. S. Kudashevu ob okonchanii Kievskoi vtoroi muzhskoi gimnazii* [Certificate No. 956 of July 29, 1886, issued by A. S. Kudashev about the end of the Kiev second gymnasium] // *TsDIASPb* [CSAASPb], f. 114, op. 1, spr. 7183, ark. 5 [in Russian].

30. (1886). *Spisok lits uchastvuiushchikh v prepodavanii v Kievskoi 2-i gimnazii na 1885/6 uchebnyi god* [List of persons participating in the teaching in the Kiev 2 nd gymnasium for the 1885/6 academic year] // *DAK* [SAK], f. 81, op. 54, spr. 14, ark. 201–209 [in Russian].

31. (1886). *Spisok uchebnykh zavedenii Kievskoi gubernii vsekh vedomstv i vsekh kategorii za 1886 g.* [List of educational institutions of the Kiev province of all departments and all categories for 1886] // *DAK* [SAK], f. 81, op. 48, spr. 15, ark. 5zv. [in Russian].

32. *Sporudy O. V. Beretti v m. Kyievi : Persha ta Druha kyivski himnazii* [Beretti's Buildings in Kyiv : First and Second Kyiv Gymnasia] URL : <http://www.dnabb.org/modules.php?name=Pages&go=page&pid=1005> (application date : 11/06/2018). [in Ukrainian].

33. Tatarchuk, V. V. (2014). *Kudashev Oleksandr Serhiiiovych* [Kudashev Alexander Sergeevich]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of Contemporary Ukraine]. Kyiv : TOV «NVP Polihrafservis», 15 (Kot–Kuz). 626 [in Ukrainian].

34. *Formuliarnyi spisok o sluzhbe shtatnogo prepodavatel'ia i i. o. ekstraordinarnogo professora kafedry stroitel'nogo iskusstva Kievskogo politekhnicheskogo instituta imperatora Aleksandra II, tituliarnogo sovetnika, inzhenera putei soobshcheniia, kniazia Aleksandra Sergeevicha Kudasheva* [A list of the services of a full-time teacher and an acting teacher. an extraordinary professor of the Department of Construction Art of the Kiev Polytechnic Institute of Emperor Alexander II, titular adviser, engineer of communications of Prince Alexander Sergeevich Kudashev] // *DAK* [SAK], f. 18, op. 2, spr. 144, ark. 57. [in Russian].

35. Iakunina, O. *Yak novatory z Maloi Vysky proslavliaiut Kirovohradshchynu* [As innovators from Lesser Whiskey, Kirovograd region is glorified] URL : <http://persha.kr.ua/article/105082-yak-novatory-z-maloyi-vysky-proslavlyayut-kirovogradshhynu/> (application date : 11/06/2018). [in Ukrainian].

Рецензент:

Щебетюк Н.Б., д.і.н., с.н.с.

Надійшла до редакції 15.06.2018 р.